

STIER GÁBOR

UKRÁNUL ZENÉLNI KÜLDETÉS

ERŐSÖDIK A NEMZETI ÖNTUDAT,
A SHOW-BIZNISZ NYELVE AZONBAN MA MÉG AZ OROSZ

Aligha meglepő, ha egy ma a negyvenes éveit taposó ukrán rocker zenei ízlését egykor a Beatles és a szovjet-rendszer rombolásában élen járó orosz underground formálta. A ma legsikeresebb bandák, az Okean Elzi (Elza óceánja), a Vopli Vidopljaszova (Vidopljaszov sikítása) vagy éppen a Mad Heads (Őrült fejek) azonban anyanyelvükön énekelnek, s egyik legfontosabb küldetésüknek tartják az elmúlt húsz évben a semmiből épülő ukrán rock-kultúra, s ezen keresztül is az ukrán nyelv erősítését. A meglehetősen hazafias rockvonallal szemben azonban az üzletiesebb pop inkább oroszul vagy immár angolul szól. A leggyakrabban játszott számok toplistáján az előadók mintegy fele talán már ukrán, a show-biznisz nyelve azonban még egyértelműen az orosz.

A mentálisan, kulturálisan és politikailag megosztott Ukrajnában, az utóbbi években egyre markánsabban érvényesülő nemzeti ébredés ellenére, az érvényesülés nyelve több területen még mindig az orosz. Így van ez a show-biznisz világában is, hiszen a térség központja kulturális értelemben egyértelműen Moszkva. Ennek gyökerei a cári időkre nyúlnak vissza, de aki érvényesülni akart, az a szovjet korszakban is Moszkvába ment. Létezett ugyan ukrán kultúra is, az elismerést azonban csak Moszkván keresztül lehetett megszerezni. Így a krém oda is költözött. Ez a reflex ma is benne van a zenészekben. Még azokban is, akik kizárólag ukránul énekelnek. Megmutatják magukat az orosz fővárosban, s csak ezután fogadja el őket igazán a hazai közönség.

Az első csapat, amely ukrán számaival aratott egyértelmű elismerést a posztszovjet térségben, a ma is Ukrajna első számú rockcsapatának számító Lvivi Okean Elzi, amely a hazai előadók közül először vezette a leggyakrabban játszott számok toplistáját. A kilencvenes évek végére beérett együttes zenéjében a kritikusok szerint érződik Lviv építésze, valamiféle klausztofóbia, bezártság. Mások egyfajta gótikus bluesként írják le e stílust. Sikerük receptje, hogy az angolszász ritmust, zenei effekteket és vizuális megjelenést jó érzékel fejelik meg kiváló ukrán szöveggel. Bejárták már szinte az egész világot, legutóbb szimfonikus zenekarral léptek fel. Vezetőjük, a *narancsos forradalom* után – a Függetlenség téren végigmuzsikálta az egész forradalmat – a Mi Ukrajnánk soraiban magát parlamenti képviselőként is megpróbáló Szvjatoszlav Vakarczuk bevallja, bár ukránul énekelnek, Moszkvában többször koncertez-

nek, mint Kijevben. Ha megnézzük az együttes honlapját, láthatjuk, hogy az idei év végét is oroszországi turnéval zárják.

Korábban indult az ukrán rockzene nagy *öregje*, Oleh Szkripka, aki a zenélés mellett ma már befutott etnofesztivált szervez, s a legkülönbélebb projektekben méreti meg magát. Együttese, a peresztrojka hajnalán indult Vopli Vidopljaszova (VV) zenéjében a hard rockot oltotta be a népzenebe, Oleh Szkripka megjelenése a tangóharmonikán játszott blueszal, amit megfejtelt még valamiféle ukrán ethosszal. Mint a zenekarvezető emlékezik, a rock 'n' roll a Szovjetunió felbomlása előtti években élte a virágkorát. „Az emberek a változásokra várva, a szabadság ígézetében mentek a koncertekre, s mint minden forradalom előtti időben, megnőtt az igény a minőségi kultúrára, majd – mint a viharos éjszakák után törvényszerűen – jött az üresség, a másnaposság, a kiábrándulás. Mindent elöntött a rágógumi, a génkezelt élelmiszer s a műanyag...” – mereng el a kezdeteken Szkripka, megjegyezve, hogy a Szovjetunió széthullása után nem véletlenül menekültek el Franciaországba.

E két csapattal ellentétben az ukrán nyelvre csak később talált rá az ukrán függetlenséggel egyidős Mad Heads. Mint alapítója és frontembere, Vadim Krasznookij meséli, a kilencvenes évek közepén Európában turnézgattak, sokszor léptek fel orosz rockklubokban, s jelent meg lemezük Németországban. A skabilly legjobb kelet-európai csapatának számítottak, s bár próbáltak e műfajhoz valami eredetit hozzáadni, ukrán voltak először inkább csak a stílusukhoz illő fekete humorral, a *radioaktív* tematika bekapcsolásában jelentkezett. Vendégszerepléseiken érzékeltük ugyanakkor, hogy a nézők keresik bennük a kelet-európaikat, s ez is arra inspirálta őket, hogy oroszul, majd ukránul is énekeljenek, végül a skapunk stílust valami sajátos ukránnal, népzenei motívumokkal gazdagítsák.

Az ukrán könnyűzenei élet kibontakozását azonban nemcsak a nyelv kérdése, hanem a nagy fesztiválok hiánya is gátolja. Ukrajnában szinte mindent, így a show-bizniszt is a nulláról kellett felépíteni. Ha a függetlenné válás után körülnéztünk, színészek, előadók sem nagyon voltak, ráadásul *otthon* csak a második vonal maradt. A művészet Kijevbe ugyanis kizárólag nyugatról vagy Moszkvából érkezhett. Az ezredforduló után a show-biznisz látványos átalakuláson ment át. Megerősödött az üzleti jelleg, amelyet ma már kereskedelmi rádiók és tévécsatornák sora jelez, s ezzel párhuzamosan olyan popsztárok is beértek, mint az első szexszimbólumként is elkönnyvelhető, Ukrajnát az Eurovíziós dalversenyen először képviselő Alekszandr Ponomarjov, Ani Lorak, Andrej Danilko, alias Verka Szergyucska vagy az európai televíziós fesztivál versenyét megnyerő Ruszlana. De említhetjük Taet, a Tartakot vagy a rap új üdvöskéit, a Tanok na Majdani Kongót. Egy évtized elteltével azonban mintha ismét megrekedni látszana az ukrán show-biznisz világa. Mint sokan megjegyzik, elsősorban azért nem tud kitörni a provinciális lét-

ből, mert az oroszot majmolja, amely viszont a lassan önmaga paródiájává váló amerikaiat másolja.

Nagyjából tíz év alatt azonban tudatosult, hogy egy színvonalas előadó ukrán is lehet. Jellemző, hogy a rádiós toplistákon az indulásnál az ukrán dalok, de egyáltalán az ukrán előadók aránya is csupán 5% körüli volt. Mindent elnyomott a nyugati és az orosz zene. Az elmúlt évtizedben ez az arány érezhetően változott, köszönhetően annak is, hogy Viktor Juscsenko elnöksége idején kötelezték a rádiókat a hazai zene legalább 50%-os megjelenítésére. Ugyan ezt nem tartották be, de legalább törekvés volt az ukrán zene támogatására. Manapság a nemzet építése nem élvez ilyen prioritást. A társadalmi tudat azonban lassan, de ebbe az irányba változik. Jól mutatja ezt, hogy a leggyakrabban játszott számok toplistáján az előadók mintegy fele már ukrán.

Ma már nem kérdés, hogy színvonalas produkciót ukrán nyelven is elő lehet állítani. Sőt, mint Oleh Szkripka állítja, mivel a mai esztrád 120-150-es percenkénti lüktetése megegyezik a polka ritmusával, az ukrán etno és a rock vagy a diszkó vegyítése különösen sikeres külföldön is. „Ráadásul, saját kulturális tér híján, az ukrán nyelvű pop- és rockzene csak lassan fejlődik, ezért a globális szenny sem lazította fel, s máig megmaradt undergroundnak” – teszi hozzá a rocksztár. „Energikus hangzásával a klasszikus rock 'n' roll számára az angol a legkifejezőbb, az ukrán azonban ilyen értelemben nagyon friss, üde jelenség” – fűzi tovább a gondolatot Vadim Krasznookij. Ahogyan a Mad Heads frontembere fogalmaz, az a tény, hogy ukránul kezdtek el énekelni, egyszerre volt alkotói kihívás és a nemzeti öntudatra ébredés jele. „A nyelv rendkívüli módon hat magára a zenére. Mikor az angolnál és az orosznál is dallamosabb ukrán nyelven kezdtünk el dalokat írni, megjelent például repertoárunkban a reggae. A szép melódiák ukránul ugyanis jobban kinyílnak. Természetesen mindez összekapcsolódott a nemzeti öntudatra ébredéssel is. A legtöbb együttes a kilencvenes években megszokásból, s piaci megfontolásból oroszul énekelt, a kétezres évek elején azonban mind markánsabban megjelent az ukrán” – mondja Krasznookij. Pályatársával egyetemben ő is úgy látja, hogy a nyugati stílus másolása nem járható út, s a külföldiek is értékelik a saját, ukrán arculatot. Megjegyzi azonban, hogy a nemzeti kulturális gyökerekhez nyúlni nem könnyű feladat, hiszen az a mai füleknek elavult, túlságosan archaikus. Mindezt a modern rock zenei nyelvén kell megjeleníteni. Ez érdekes lehet Ukrajnában, s külföldön is. Ott ugyanis az ukrán Depeche Mode-ra senki sem kíváncsi, azonban egy, a mai stílusra átültetett sajátos ukrán zenére igen. A skapunk zenész ugyanakkor elismeri, nagy áttörés ma már csak angol nyelvű számokkal lehetséges, a fesztiválok, klubok szintjén azonban van igény a nemzeti alapú zenére. Az etnozene világméretű újjáéledése szerinte válasz a magát minden értelemben kiteljesítő, így csak önmagát ismétlő angolszász rock 'n' roll válságára is.

A nyelvhasználat azonban Ukrajnában nem csupán ízlés, szocializálódás kérdése, hanem sokszor nyílt politikai állásfoglalás is. A nyelvi sokszínűség a nemzetté formálódás közepette nem érték, hanem sokak számára zavaró tényező. Aligha lehet mással magyarázni a regionális nyelvek használata körüli érzelmi alapú vitát, vagy azt a fenomént, hogy egy-egy tévéműsorban például a riporter következetesen ukránul kérdez, míg az interjúalany oroszul válaszol. A nemzeti attitűd erősítésével a *narancsos forradalom* csak erősítette a társadalomban egyébként is jelen lévő megosztottságot. E helyzetben az lett volna a meglepő, ha a show-bizniszt a *Majdan* érintetlenül hagyta volna. Szkripka is ott zenélt Kijev főterén a változásokban a fagy ellenére is csillogó szemmel reménykedőknek. Egy évvel később azonban már nem vette át a Juscsenko által adományozott kitüntetést, idén pedig sokak meglepetésére fellépett Odesszában az orosz nyelv napján rendezett koncerten. „Nem lehet életünk végéig harcolni! Ez a háború sehova se vezet!” – fogalmazott, megjegyezve, hogy Janukovicsot jobb menedzsernek tartja, mint Juscsenkót. Ott voltak a *Majdan*on Krasznookijék is, s mint utólag már mosolyogva meséli, a fúvósukat emiatt egy időre kitagadta donyecki családja. Mint mondja, ez így ment egy ideig, aztán egyre többen látták, hogy mit csinál Viktor Juscsenko, s a lelkesedéssel a másik oldal meghívásait is elfogadó zenekarokkal szembeni megvetés is elpárolgott. „Kifeszítváloztuk magunkat, aztán jött a kijózanodás, a szürke hétköznapi. Örülök, hogy ez a forradalom nem követelt vért, mert különben még inkább elmélyítette volna az országon belül létező amúgy is mély, nem egy esetben már a magánélet szintjén is veszélyesen megjelenő megosztottságot. Jó lecke volt ez mindenki számára, s megtanulhattuk, hogy a politikát nem szabad olyan közel engednünk magunkhoz, mint tettük ezt 2004-ben” – fogalmaz. Szvjatoszlav Vakarcsukot a lendület még a radáig repítette, aztán szép csendben felhagyott a politizálással.

A show-bizniszt üzleti szempontból is érinti az ország kelet–nyugati megosztottsága. Ahogy Szkripka a helyzetet lefesti, szívesen látják őket Ausztráliától Európán át Oroszorszáig mindenütt, kivéve Kelet-Ukrajnában. A Vopli Vidopljaszova számára ez a régió 2004 óta bezárult. A Mad Heads ugyanakkor gyakran lép fel az ország keleti részében, hiszen, mint Krasznookij fogalmaz, ha tetszik a zene, akkor elfogadóbban viszonyul a hallgatóság magához az ukrán nyelvhez is. Éppen ezért elfogadott az Okean Elzi is, még ha Vakarcsukot nem is igazán kedvelik Donyeckben.

A minőség és a piaci szabályozás voltak a kulcsszavak a Juscsenko által a televízió- és rádióműsorokban bevezetett 50%-os ukrán nyelvi kvóta tavalyi 25%-ra való csökkentésekor is. Mint a törvényt a Régiók Pártja nevében előterjesztő Elena Bondarenko érvelt, a kvótát a rádióállomások eleve nem tudták teljesíteni, s a szintügy 20% körül mozgott. Véleménye szerint a hazai előadókat nem a hallgatók kárára kell segíteni, s a tehetségeket kiválasztja a verseny. A képviselő szerint a zeneszámok kiválasztásában a fogyasztók

ízlésének és a produkciók minőségének kell döntenie, s e liberalizálás és depolitizálás megnyitja az utat új, a jazzre, a klasszikus zenére vagy a rockra specializálódó rádióállomások indítása előtt. A másik oldal egyenesen nemzetellenesnek tartja az új szabályozást, s úgy véli, egy közösség, egy nemzet számára elengedhetetlen, hogy legyen egy mindenki által elismert s támogatott közös nyelve. S ha ez megvan, természetesen már mindent megtehet, s meg is kell tennie a kisebbségek nyelvének fennmaradásáért. Szerintük azonban egyelőre még a nemzeti nyelv megerősítéséért kell küzdeni, ukránul zenélni tehát egyfajta küldetés.